

פרד"ס לשולחן שבד

אוצרות גזוים מגאונותם וחדיפותם של גדולי הדורות
מבחר ערוך ומלוטט מספר שיראה אור בע"ה בהוצאת מ.ד.

שב"ק פרשת עקב תשפ"ה גליון 598 - שנה י"א - כל הזכויות שמורות ©

בזכות מה לא יהיה עקר ועקרה בארץ

ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה כו' והסיר ה' ממך כל חולי וגו' (זי-טו) נראה לפרש השייכות, במדרש רבה (דברים פ"ג ס"ד) איתא חד אמר כל מה שישאל אכילם בעוה"ז הוא מברכותיו של בלעם אבל שכרן משומר לעוה"ב וחד אמר כל מה שאוכלין בעוה"ז הוא בשביל היסורין. ואיתא בירושלמי (כלאים פ"ט ה"ג) כל זמן שהיה לרבי צער ויסורין לא מתה יולדת בארץ ישראל ולא הפילה אשה עוברת בא"י שיסורי הצדיק מגינים על הדור וכשנפרא רבי אמר ר' חייא אי לכן עוברות שבארץ ישראל. ועפ"י יש לפרש סמיכות הפסוקים דהכי קאמר "ברוך תהיה מכל העמים" ר"ל אפילו מבלעם כלו' שמבורך תהיה מכח ברוכותיו ולכן "לא יהיה בך עקר ועקרה" מכח ברכתו של בלעם, וא"כ הרי שאי"צ את היסורים כדי שלא תהיה עקר ועקרה בארץ כפי שהיה בדורו של רבי דאף בלי היסורין לא יהיו עקר ועקרה, ולכן "והסיר ה' ממך כל חולי וכל מחלה" וכהמ"ד במדרש שמה שישאל אכילם בעוה"ז הוא מברכותיו של בלעם ולא בשביל היסורין.

טוב רואי בקונ' מגדל דוד (פר' ויחי ד"ה ללובב בסופו), הו"ד בילקוט האורים

מדוע לא נאמר שברכה היא רק על מאכל של ארץ ישראל

כי ה' אלוקיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים ועינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר ארץ חטיה ושעורה כו' ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלוקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך (ח ז-י) בפסוקים הקודמים ל"ואכלת ושבעת וברכת" מדובר על שבח ארץ ישראל, ויש להקשות מגלן שהאוכל אוכל של חוצה לארץ צריך לברך עליו דילמא מה שכתוב ואכלת ושבעת וברכת קאי רק על הגדל בארץ ישראל כמשמעות הפוסקים.

ונראה לפרש שהנה בפסוק שלאחר "ואכלת ושבעת וברכת" כתוב "כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא כו' והארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעות למטר השמים מים ארץ אשר תמיד עיני ה' אלוקיך בה וגו' (יא-יב), ואח"כ כתוב פרשת "והיה אם שמוע", ויש להקשות מאחר ופסוקים אלו וכן פסוקים דלעיל עוסקים בשבח הארץ מדוע נפרדו לב' פרשות ונכתב ביניהם קרא ד"ואכלת ושבעת וברכת". ונראה לומר שיש ב' סוגי שבח ארץ ישראל, יש שבח על א"י ביחס לשאר הארצות והשבח בה הוא שעניי ה' אלוקיך בה ותמיד יש בה השגחה פרטית של הקב"ה כל הימים, ויש שבח א"י שאינו ביחס לשאר ארצות אלא ביחס למה שבנ"י היו במדבר ולא היה להם שם מים ואוכל וכדו', ואלו הן ב' הפרשות כאן הפרשה של "ארץ אשר ה' אלוקיך וגו'" אמורה ביחס לשבח א"י על שאר ארצות ולכן על פרשה זו דוקא נאמרה פרשת "והיה אם שמוע" שמה שתהיה להם הצלחה בארץ ע"י שעניי ה' שם זה רק אם ישמעו למצוותיו.

ואילו הפרשה הראשונה ענינה שבח א"י שנאמר לישראל בהשוואה למה שהיו עד אותה העת במדבר, וכך סדר המקרא, "וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלוקיך במדבר זה מ' שנה

כו' ושם "ויאכילך את המן וגו'" כי אי"ז ארץ זרע ומשקה ועתה "ה' אלוקיך מביאך אל ארץ טובה אר נחלי מים ועינות ותהומות כו' ארץ חטיה ושעורה וגו'", והרי שכאן השבח הוא על ארץ ישראל בהשוואה למדבר.

ועפ"י יש ליישב היטב מה שאין לדרוש שברכהמ"ז היא רק על מה שגדל בא"י כי מה שכתוב ואכלת ושבעת וברכת קאי על השבח של "ארץ" בהשוואה למדבר, שהארץ כיון שהיא מיושבת ויש בה מאכל ומשתה יש חיוב ברכה ואי"ז ציווי רק ביחס לארץ ישראל אלא ביחד לארץ בהשוואה למדבר.

וכך סדר הפסוקים, תחילה אמרה תורה שבח א"י ביחס למדבר ועל זה נאמר חיוב ברכות דעל כל מאכל שבישוב צריך לברך ואח"כ אמרה תורה שבח א"י ביחס לשאר ארצות ועל זה נאמר שתלוי רק אם ישמעו למצוות.

(א-ה) קצת יל"ע דלפי"ז עדיין תהיה השאלה ביחס למדבר אטו רק על מה שגדל ביישוב צריך לברך ולא על מה שגדל במדבר).
מציון מכלל יופי

ההכרח שכל המוקדם בפסוק קודם לברכה

ארץ חטיה ושעורה הגפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש (ח ח) בגמ' ברכות (מא.) איתא כל הקודם בפסוק קודם לברכה. הקשו קמיה דמרן הגרי"ז מה הראיה שכל הקודם בפסוק יותר חושב ממה שהוא קודם דילמא כולם שווים ומכיון שא"א לכתוב את כולם ביחד בהכרח לכתובם אחד אחרי השני, תירץ הגרי"ז ע"פ מאי דאיתא במדרש רבה (שה"ש ד-יג) שפעם אחת כתוב בפסוק "הוא משה ואהרן" (שמות ו-כו) ובמקום אחר כתוב "הוא אהרן ומשה (שם כז) ודרשו חז"ל מכאן ששניהם שקולים שלכן פעם אחת הוקדם משה ופעם אחת הוקדם אהרן ולפי"ז ה"ה כאן אם כולם שווים היתה התורה כותבת פעם אחת כסדר הזה ופעם אחת בסדר הפוך ללמד שכולם שקולים ומדתידי כתבה בסדר הזה בהכרח שכל הקודם בפסוק קודם לברכה.

ואפשר לפרש באופן נוסף ובהקדם, בגמ' סנהדרין (צא:) איתא שאנטונינוס שאל את רבי מפני מה השמש עולה במזרח ושוקעת במערב השיבו רבי שאם היה הפוך היה שואל אותו מדוע זה הפוך, ונראה לפרש שיש עומק בתשובת רבי, שהנה מזרח נקרא מזרח משום שמשם זורחת השמש דכתיב בקהלת (א-ה) "זרח השמש" וכן מערב נקרא מערב משם שמשם שוקעת השמש מלשון הערב שמש ולפי"ז אף אם השמש היתה זורחת מהמערב שלנו ושוקעת במזרח שלנו הרי ששמות הצדדים היו הפוכים כי לעולם המקום שממנו זורחת השמש היה נקרא מזרח והמקום ששם שוקעת נקרא מערב וזה שענה לו שאף אם היה הפוך היה שואל מדוע זורחת במזרח ושוקעת במערב, הרי בזה יסוד שמה שזורחת במזרח הוא זה שקובע שמו מזרח.

וברך זו אפשר להלך אף כאן שמה שכתבה תורה בתחילה "חטיה" זה עצמו נותן לה את החשיבות כלו' שכמו שאצל החמה מוכרחת לצאת מאיזה צד ואפ"ה הצד שיוצאת ממנו בפועל נקרא מזרח ומקבל חשיבות מחמת שבמציאות יוצאת משם כך החטיה אע"פ שבהכרח יש משהו שצריך להיות כתוב ראשון מ"מ כאן שבמציאות נכתב ראשון המציאות הזו נותנת לה את החשיבות, דהיינו אם היה כתוב סדר אחר אזי מה שהיה כתוב ראשון היה החשוב כי עצם זה שנכתב ראשון נותן לו חשיבות, ועל כן אין מקום לשאול מנין שהחטיה שנכתבה ראשונה הכי חשובה שמא

נכתבה ראשונה כי אי אפשר לכתוב הכל יחד דאדרבא זה גופא שנכתבה ראשונה כי אי אפשר לכתוב הכל יחד נותן לה חשיבות. כרם חמד

ביאור המשנה בריש חזקת הבתים

ארץ חיטה שעורה וגו' (ח ח) במשנה ריש חזקת הבתים (כח). איתא כנס את תבואתו מסק את זיתיו כנס את קייצו וכו' ופרש"י כנס את תבואתו יין של גפנים קייצו תאנים והקשו תוס' מדוע נכתבו בסדר הזה גפן זיתים ותאנים עיי"ש. ואפשר לתרץ דנכתבו ע"פ סדר חשיבותן גבי ברכות תחילה כתיב גפן שהרי היין קובע ברכה לעצמו ואח"כ זית שהרי הזית קודם לתאנה בסדר הברכות כיון שקרוב לארץ ואח"כ התאנה, ודבר זה מדוקדק ברש"י שלכן לא כתב גפנים אלא יין של גפנים כי היין קובע ברכה בפנ"ע ולא הגפן.

כרם חמד

שיעור חמישה או ששה בנים לברך ברכת המזון

ואכלת ושבעת וברכת וגו' (ח י) במדרש תנחומא (פר' צו פ"ה) איתא כתוב אחד אומר ישא ה' פניו אליך וכתוב אחד אומר אשר לא ישא פנים כו' אמר הקב"ה כשם שישראל נושאים לי פנים כך אני נושא להם פנים והיאך נושאים לי פנים, אדם מישראל עני ויש לו חמישה או ששה בנים והוא נטל ככר אחד והן יושבין כולן ואוכלין אותו ככר ואין שבעים ממה שהם אוכלים ומברכין והכתוב אומר ואכלת ושבעת וברכת אף אני נושא להם פנים, יש לדקדק מדוע כתב המדרש דוקא שיעור של חמישה או ששה בנים, ויש לפרש שהמנין מדוקדק וכדלהלן.

במשנה בפאה (פ"ח מ"ז) כתוב אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מכר פונדיון מד' סאין לסלע ופרש"י בב"ב (ט. ז"ה) (מכר) ככר הלוקח בפונדיון שכשלושסאין ארבע סאין של חיטין בסלע ומגיע לפונדיון חצי קב, והחשובו כדלהלן, בסלע יש מ"ח פונדיון כי בסלע יש ד' דינרים ובכל דינר יש ו' מעות הרי שבסלע יש כ"ד מעות ובכל מעה יש ב' פונדיון הרי שבסלע יש מ"ח פונדיון, והנה בארבע סאין יש מ"ח חצאי קבין כי בסאה יש שש קבין וא"כ בד' סאה יש כ"ד קבין שלמים שהם מ"ח חצאי קבין והחנוני שהוא טוחן ואופה ומוכר בשוק משתכר מחצה ונמצא א"כ שמוכר ככר של רובע הקב בפונדיון כי פונדיון הוא אחד חלקי מ"ח מסלע ובד' סאין יש מ"ח חצאי קבין וכיון שמשתכר חצי הרי שמוכר חצי מחצי הקב שזה רבע הקב בפונדיון, כך פירוש המשנה דזה שיעור שנותנין לעני העובר ממקום למקום. והנה רובע הקב הוא לוג ובלוג יש ששה ביצים, ועני המקבל רובע הקב מקבל שיעור ו' ביצים, ומעתה אם יש לעני חמישה בנים הרי שנותן לכל בן שיעור כביצה ולעצמו משאיר שיעור כביצה ואם יש לו ששה בנים צריך לחלק את ה' ביצים לשבעה שזה ששה לבניו ואחד לעצמו וא"כ כל אחד מקבל פחות מכביצה שזה עדיין יותר מכזית.

ובגמ' ברכות (כ:) איתא נמי כעין המדרש הנ"ל דהקב"ה נושא פנים לישראל דכתיב ואכלת ושבעת וברכת והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה ופרש"י דעד כזית היינו לדעת ר' מאיר שאמר בברכות (מה:) דמזומנין עד כזית ומה שאמרה עד כביצה היינו לר' יהודה דאמר (שם) דמזומנין עד כביצה.

ולפי"ז יש לפרש בדיקדוק דברי המדרש תנחומא שאמרו ששה או חמישה בנים דחמישה בנים היינו כדעת ר' יהודה שמברכין על שיעור כביצה וכשיש לו ה' בנים מקבל כל בן שיעור כביצה ומה שאמר המדרש או ששה בנים היינו כדעת ר"מ שמברכין מכזית וכשיש ששה בנים כל בן מקבל שיעור כזית.

כרם חמד

האם נשים כהנים ולויים לא חייבים ברכהמ"ז מדאורייתא

ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלוקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך (ח י) הגמ' בברכות (כ.) מסתפקת האם נשים

חייבות בברכת המזון מדאו' או מדרבנן ונפק"מ להוציא אחרים ידי חובתן אם חייבות מדאו' מוציאות ואם מדרבנן אין מוציאות. ובתוס' הביאו שרש"י פירש שהצד שאין חייבות מדאו' הוא משום דכתיב "וברכת כו' על הארץ וכו' נתן לך" ונשים לא קיבלו חלק בארץ והקשו תוס' דא"כ אף גבי כהנים ולויים יש להסתפק שמא אין חייבים ברכהמ"ז דאו' כי לא קיבלו חלק בא"י.

ויש ליישב עפי"ד הרא"ש, דקיי"ל שאם אכל כזית דגן מוציא אחרים ידי חובתן והקשה הרי מה שצריך לברך על כזית הוא מדרבנן דמדאורייתא רק על כביצה חייבים לברך וכיצד מי שחייב רק מדרבנן מוציא מי שחייב מדאורייתא ותיירץ שיכול להוציא מדין ערבות.

ולפי"ז אתי שפיר דאכן הצד שנשים חייבות רק מדרבנן הוא כי לא קיבלו חלק בא"י וא"כ אף כהנים ולויים חייבים רק מדרבנן כי לא קיבלו חלק בא"י ומ"מ כהנים ולויים יכולים להוציא אחרים ידי חובה למרות שחייבים רק מדרבנן משום דין ערבות דלא גרע ממי שאכל כזית שמוציא אחרים מדין ערבות משא"כ נשים שאין בדיון ערבות אי חייבות רק מדרבנן אינן יכולות להוציא אחרים.

מאמר אברהם

כמות הזרע והמטר בהרים פי חמשה מבמישור

ארץ הרים ובקעות למטר השמים תשתה הארץ (יא יא) פרש"י משובח ההר מן המישור שהמישור בבית כור אתה זורע כור אבל הר בבית כור ממנו חמישה כורים ארבע מארבע שפועיו ואחת בראשו, כלו' ראש ההר הוא בית כור אחד והד' צדדים שבהם ההר מוגבה הם עוד ד' פעמים.

ועפי"ז יש לפרש דברי הגמ' בתענית (ג:) מעלא תלגא לטורי כחמשה מטרא לארעא, כלו' שהשלג טוב להר פי חמשה ממה שהגשם טוב למישור והביאור הוא ע"פ הנ"ל שכיון שבשטח של הר יש פי חמשה משטח של מישור הרי שצריך פי חמש השקיה משל מישור לכן השלג טוב פי חמשה מהמטר בדיוק דזה השיעור הנצרך, ועפי"ז יש לפרש שלכן טבע הבריאה הוא שבהרים שכיחי שלגים.

מציון מכלל יופי

מצות לימוד האב ולימוד הבן האם הם מצוה אחת או ב' מצות

ולמדתם אותם את בניכם (יא יט) יש לעיין במצות האב ללמד תורה את בנו האם היא חלק ממצות לימוד התורה של האב שפרט מפרטי מצות ת"ת שלו זה שילמד את בנו או שמא זו מצוה נפרדת שמחוייב ללמד את בנו כשם שמחוייב למול ולפדותו שהרי מה שמחוייב למול ולפדות את בנו אינו חלק ממצות המילה והפדיון שלו.

ונפק"מ לגבי מה שכתב בהגהות מימוניות ריש הל' ת"ת שמחוייב אדם לשכור מלמדים לבנו וזה בכלל מצות עשה שכופין עליה וא"כ צריך אדם להוציא עד חומש ללימוד תורה של בנו, אם זה מצוה אחת ללמוד וללמד את בנו מחוייב להוציא עד חומש בעבורו ובעבור בנו ביחד ואם זה ב' מצוות א"כ על עצמו מחוייב להוציא עד חומש ועל בנו חייב להוציא עד חומש דהו"ב מצוות נפרדות.

ונראה להוכיח שזה חלק ממצות לימוד תורה של האב שבגמ' קידושין (כט:) איתא הוא ללמוד ובנו ללמוד אם בנו זריז וממולח ממנו בנו קודמו ואי תימא דזה מצוה נפרדת ללמד את בנו דומיא דמילת בנו ופדיון בנו כיצד בנו קודם הרי גבי פדיון איתא שם הוא לפדות ובנו לפדות הוא קודם בהכרח שזה חלק ממצות ת"ת שלו ולכן כשבנו זריז וממולח אזי מצד המצות ת"ת המשותפת לשניהם בנו עדיף.

(א.ה.) ויל"ע בטיב הוכחה זו דאפשר לדחות דזה ב' מצות אלא שבת"ת נאמר דין מיוחד שכשבנו ממולח והת"ת של בנו מתקיים בידו עדיף לימוד שמתקיים מלימוד שלא מתקיים בשונה ממילה ופדיון שאין עדיפות במילת ופדיון הבן משל האב לכן הוא קודם ושפיר לומר דהם ב' מצוות ומצוות הבן עדיפה כי היא לימוד שיותר מתקיים).

משאת המלך